

Müellif: Baha Tevfik

Dergi: Felsefe Mecmûası

Tarih: 1326

Münderecât: Felsefenin şekl-i ahîri - On sekizinci asırda Alman felsefesi - Kant - Kant'ın usûlü - Akl-ı mücerred hakkında tetkîkât ve imkân-ı ilim - Fikrete âit melekelerin tetkîk ve tahlîli - İlm-i mâ fevka't-tabî'a mümkün müdür? - Ruh ve kâinât ve Allah hakkında Kant'ın mütâlaâtı - Akl-ı amelî ve ahlâk - Sanat.

Akl-ı Mücerred Hakkında Tetkîkât ve İmkân-ı İlim Bahsinden

(Mâ ba'd)

Şimdi bütün bildiklerimize tatbîk etmekte olduğumuz bu kânunlar hakîkatem tekâmîl-i mevcûdâtın kânunu mudurlar? Kant, bunun böyle olduğunu hiçbir şeyin temin edemeyeceğini söylüyor. Filvâki bizim tecrübe edebildiğimiz hâdisâtta büyük bir cebriyet ve muayyeniyet icrâ-yı hüküm eder. Şu kadar ki bizim tecrübemiz bütün hakâyıkı ihtivâ edebilir mi? Şu halde ilmin tekâmîl-i âleme tatbîk ettiği kânunların esâsı nedir? İşte bu kânunlar ancak idrâk-i beşerin eşyâya şerâit tatbîkinden ibârettir. Hassâsiyetimiz; mevâddi idrâk ve irâe için zaman ve mekan çerçevelerine muhtâç olduğu gibi idrâkimiz dahî teâkub, sebât, tekâbül gibi şerâite muhtâttır. Çünkü bu şartlarla eşyâyı bir sıraya vazeder.

Bu şartlar dahî bize kendi teşekkülâtımızdan gelirler ve biz eşyânın zaman ve mekan şerâiti âletine girdiğini nasıl fark edemezsek bu yeni şerâitle nasıl imtizâç ettiğini de hissedemeyiz. Bununla beraber, gerek o fark etmeyişimiz gerekse bu hissedemeyişimiz onları inkâra sebep olamaz.

Hülâsa; Kant'a göre kavânîn-i ilmiye tamâmiyle şahsî (subjektif) bir kıymeti hâizdir. Yani o kavânîn bizim idrâkimizin şartlarıdır; tıpkı gözlerimizin ru'yet ettiğimiz eşyânın şartı olması gibi. Daha doğru bir tabir ile ancak gözümüzün önüne gelen şeyleri görebildiğimiz gibi yalnız idrâkimizin sahasına düşen eşyâyı tanıyabiliriz. Demek oluyor ki her şeyi görmemizin imkânı olmadığı gibi her şeyi tanımamızın da imkânı yoktur.

İki ibtidâî melekemize âit olan bu tenkîdâtta da şu netîce çıkıyor: İlm-i müspet ancak tecrübe hudûdu dâhilinde hassâsiyet ve idrâkin eşkâl-i tecrübiyesi (apriori) dâhilinde mümkündür.

Mâ Fevka't-Tabîyyât Mümkün Müdür?

Hassâsiyet ve idrâk henüz bir vahdet-i kâmile içinde vukûfa tebeddül etmemiştir. Akıl "raison" tesmiye olunan âlî bir ameliye sâyesinde tefekkür; silsile-i eşyâyı tamâmiyle ihâta etmek ve hâdisât zincirinin ilk halkasına vâsıl olmak ister. Bunun için hâdiseden hâdiseye ulûmun gösterdiği sıra ve usûl veçhile geçmek ve kânundan kânuna, şarttan şarta yükselerek artık hiçbir şarta tâbi olmayan son bir had bulmak lâzımdır. Evveliyâta dâir olan bu taharriyât artık bir ilm-i müspet değil metafizik yani mâ fevka't-tabîyyâttır.

Meselâ bizde geçen bütün hâdisâtın ilk üssü ve birinci şartı ruhtur. Bizden hâriçte yani muhîtimizde geçen hâdisâtın şart-ı evveli, sâha-i tecrübiyenin tekmîl-i mevâdd ve anâsırı yani kâinâttır ve nihâyet-i ruh ve kâinâtın bidâyeti ve şart-ı umûmi-i mevcûdât Allah'tır. İşte üç evvel ki bu şartsız hadler ve mutlak üslerdir; bunlar mâ fevka't-tabîyyâta zemîn teşkîl ederler.

Fakat acabâ bu üç unsur; nazarî bir bilginin esâsı olabilir mi? Yani mâ fevka't-tabîyyât dahî bir ilim olarak kabul edilebilir mi? İşte "Mâ fevka't-tabîyyât mümkün müdür?" suâlinin cevâbı bunu halledecek ve akl-ı mücerredin tetkîki bize arzu ettiğimiz netîceyi temin eyleyecektir.

Kant'tan evvel gelip geçen feylesoflar, ancak bazı nazariyyât-ı akliyyeye istinâd ederek mâ fevka't-tabîyyât isminde bir ilim vücûda getirdiklerini iddiâ ediyorlar ve bununla müftehir oluyorlardı. Bu husûsta bazı tecârib-i maneviyyeyi hatta irâde hâdisâtını tetkîke bile lüzûm gören yoktu. Halbuki Kant bu "niçinsiz itikâd" usûlüne bir hayâl nazariyyâyla baktı. Ve dedi ki: "Biz yalnız aklımızla yani mücerred bir sûrette düşünerek ne ruhun mevcut olup olmadığını, ne kâinâtın kendi kendine kifâyet ve adem-i kifâyetini (yani bir hâlîka muhtâç olup olmadığını), ne de Allah'ın varlığını yâhut yokluğunu anlayamayız!"

Bu husûsta evvelâ tecrübe ve kavâid-i müterâkime-i mantıkiyye sâyesinde tıpkı bir fizik, yâhut bir hendese ilmi teşkîl eder gibi bir de mâ fevka't-tabîyyât teşkîl etmeye çalışalım.

Kant diyor ki: “Bu eskiden beri tecrübe edilmiş bir şeydir ki birbirine zıt mesleklerden, hiçbir karâr ve netîce zuhûrunu intâc edemeyen hayâlî nazariyelerden başka bir şey temin etmez.”

Eski ontoloji^[1] nin ilk meselesi bizde basît ve hüviyeti kendine mahsûs ruh nâmında bir maddenin, düşünen bir fâil-i husûsînin mevcûdiyet veya adem-i mevcûdiyetidir. Kant bu husûsta şöyle beyân mütâlâa ediyor:

“Görülüyor ki ilk evvel biz böyle bir madde hakkında doğrudan doğruya hiçbir tecrübeye mâlik değiliz. Daha başka tabirle bu madde bizzat tefekkür olduğundan tefekkürle onu idrâk mümkün olamıyor. Şu hâlde eski ontolojinin kurduğu meselede hallolunmak için bir imkansızlık mevcut bulunuyor.”

Bu ontoloji ulemâsı farz ederler ki ruh, istinâd etmek için kendisinden gayrı bir maddeye muhtaçtır. Şu halde tefekkürden ayrı ve sıklet-i hâssasını hâiz diğer bir maddeye dahî vücut vermek lâzım geliyor. Bu ise doğru bir şey değildir. Eğer bunu kabûl edecek olursak şöyle bir mugâlataya düşmekten kendimizi alamayız:

“Tefekkür, kendi kendini tek ve basit olarak düşünür. Şu halde onun istinâd etmekte olduğu diğer bir madde varsa o da tabîatıyla tek ve basit olacaktır.”

Böyle bir düşüncenin asla doğru olmayacağı, tek ve basit olan bir şeyin mutlakâ yine tek ve basit olan diğer bir şeye istinâd edeceği itikâdının bir hayâlden ibâret olduğu âşikârdır.

Yine eski ontolojinin ikinci meselesi, kâinâtın vahdet ve külliyyet halindeki tabîat-ı esâsiyye ve mutlakasına dâirdir. Kant’a göre bu meseleden de birtakım zıt hükümler çıkıyor ki onları müdâfaa etmek için yine birçok husûsî nazariyeler kurmak lâzım. Bunlar Kant’a nazaran hep birer tenâkuzdur (antinomie). Bunlar zarûriyyât-ı tefekkürü zarûriyyât-ı eşyâ ile karıştırmaktan neşet eder. Ve âdetâ birer heyûlâ gibi insanın karşısında tecessüm eder.

Kant birçok tetkîkâttan sonra dört muhtelif ve mühim tenâkuz bulabilmiştir ki bunlardan ikisi efkâr-ı riyâziyyede, diğer ikisi de efkâr-ı mekanikiyyede birleşmişlerdir. İlk tenâkuzlar: Kâinât zaman ve mekan cihetiyle mahdûd mudur değil midir? Bir cihetten mahdûddur, diğer cihetten mahdûd değildir. Kâinât aksâm-ı basîtasına ayrılabilir mi, yoksa nâmütenâhîye kadar aksâm-ı mürekkebesinde devâm eder mi! Bu suâle de hem evet, hem hayır denilebilir.

Bu iki tenâkuzu halletmek için hem evet hem hayır cihetlerini, ikisini birden defetmelidir. Çünkü hangisine istinâden bir şey iddiâ olursa o iddiânın sıhhatine emniyet câiz olmaz. İkinci tenâkuzlar: (1) Bir hürriyet-i maneviyye mi vardır, yoksa bir cebriyet-i mâddiyye mi icrâ-yı hüküm eder? (2) Bir mevcûd-ı mutlak mı vardır? Yoksa mevcûdât-ı müştereke mi vardır? Bu husûsta da suâllerdeki tarafeyni birleştirmek ve barıştırmak iktizâ eder. Çünkü bunlar ayrı ayrı nokta-i nazarlardır ki hepsinin de hakîkatle birer nokta-i temâsı vardır.

(Mâ ba'di var)

Hazırlayan: Sümame Balcı

Editör: Furkan Yalçinkaya

Link: https://isamveri.org/pdfosm/D02324/1326_3/1326_3_33-36.pdf

^[1] Ontoloji hâl-i hâzırda tamâmiyle metafizik yani mâ fevka't-tabîyyât demektir. Halbuki kurûn-ı ûlâ feylesofları bu iki tabiri yekdiğerinden tefrîk ederlerdi. Onlara göre ontoloji vücûd-ı mutlakdan ve vücûd-ı mutlakın tarzlarından bahsederdi. Metafizik ise bu tarzlardan biri olan "sebepe" üssüyle iştigâl ederdi.